

podcrtao V. S.). To je mjesto, niveau kojeg supponiraju sva kasnija Marxova konkretna politička, ekonomijska, socijalna itd., itd. izvođenja (na primjer ono o *prelaznom zbiljanju* u smjeru onog što će nazvati „višom fazom komunizma“²⁵). To je, dakle, horizont unutar kojeg Marx misli²⁶.

Postavljaju se, međutim, pitanja: ako je priroda i čovjek u svojoj biti isto, tako da povijest sama nije drugo nego postajanje prirode nečim što je *za* čovjeka, *tko* je onda — to je prvo pitanje — *subjekt* čitavog odnosa? da li čovjek kao vrhunac prirode ili priroda kao njegova supstancija, supstancija tog subjekta ili, možda, nešto treće? I drugo, odlučno pitanje: ako smo dobro čuli poruku ovog teksta o čovjeku i radu, moramo se zapitati: zar doista iz ovog teksta proizlazi ono što će i Marx i Engels kasnije i neposredno iz ovakvih misaonih tokova zaključivati, naime to da je tu baš riječ o *čovjeku* kao „samostvaraocu“ i „stvaraocu“ svega u povijesnom horizontu? Da li zapravo s pravom Marx govori u kontekstu Rukopisa o svojem stajalištu kao o „pozitivnom“ humanizmu, o naturalističkom humanizmu, humanističkom naturalizmu²⁷, a na drugom mjestu, u „Heilige Familie“²⁸, kao o „realnom humanizmu“? Jer, ono što on ni ovdje ni nigdje drugdje ne daje jest bar jedna pomisao koja se neophod-

²⁵ Usporedi Kritik des Gothaer Programms, MEW 19, Dietz, Berlin 1962, str. 19—21.

²⁶ Kad smo rogobatno preveli: „... bivanje prirode za čovjeka“, učinili smo to namjerno, kako bi se osjetilo hegelovsko podrijetlo Marxovih termina, u ovom slučaju „für-sich-sein“-a, u tekstu.

²⁷ Usporedi MEW Ergänzungsband, Erster Teil, Dietz, Berlin 1968, str. 536. Ovo mjesto je, također, važno za Marxovo shvaćanje „istinskog rješenja spora egzistencije i biti“.

²⁸ Usporedi MEW 2, Dietz, Berlin 1959, str. 7.